સ્વ. સરદારશ્રી પોતાનો જાતઅનુભવ નગરપાલિકા વિશે લખે છે કે 'મેં ૨૬.માં ઘણાં વરસો સુધી કામ કર્યું છે. તે દિવસોમાં મને રાત્રે ઘણી સારી ઊંઘ આવતી હતી. કારણ કે જ્યારે શહેરની સ્વચ્છતાનું કે શહેરી કે ગરીબ લોકોની સેવાનું કામ કરતો હતો ત્યારે મને સાંજે અનુભવ થતો હતો કે દિવસભર કાંઈક કામ કર્યું છે; તેથી ઘણી સારી ઊંઘ આવતી હતી. તેથી હું કહું છું કે મ્યુનિસિપાલિટીનું કામ ઘણું સારું છે. બલ્કે સૌથી સારું કામ છે.'[1]

આ સમયનું ખંભાત :

જ્યારે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાં લૉર્ડ રિપન વાઈસરૉય હતા ત્યારે ખંભાતમાં મર્હૂમ નવાબસાહેબ જાફરઅલીખાન સાહેબ તખ્તનશીન હતા. તેમનો શાસનકાળ (ઈ.સ. ૧૮૮૦ થી ૧૯૧૫ સુધી)માં પ્રજાને અનેક પ્રકારની સુખસગવડો પ્રાપ્ત થઈ છે.

તેમના પિતાના સમયમાં (મર્હૂમ નવાબ હુસેનયાવરખાનના ૧૮૪૧–૧૮૮૦) શહેરને અંગે એટલું જ કામ થતું કે ચોમાસું ગયા પછી પાણીથી પડેલા મોટામોટા વહેળા 'ચણુતરા'ના માણસો મોકલી દુરસ્ત કરાવતા; આ સિવાય પ્રજાના સુખ માટેનું કોઈ કાર્ય ન થતું.

શ્રી મર્હૂમ નવાબ જાફરઅલીખાન ગાદી પર આવ્યા તે વખતે તેમના દિવાન શામરાવ નારાયણ લાડે (ઈ. સ. ૧૮૮૦–૧૮૮૩ અને બીજી વખત ૧૮૮૫–૧૮૯૦) ખંભાતમાં પાણી છંટાવવાનું તથા રસ્તા ઉપર ફાનસો મુકાવવાનું કામ શરૂ કર્યું. ગુજરાતી નિશાળો પણ શરૂ કરી. અહીં સુધારાનાં બીજ રોપાયાં હતાં. તેમણે બીજાં ખાતાંની પેઠે એક ખાતું કાઢ્યું તેને 'સુધરાઈ ખાતુ' કહેતા. તેનો સઘળો વહીવટ સરકાર જ કરતી. તેના ઉપરીને 'દારોગા' કહેતા.[1]

પછી દિવાન તરીકે શ્રી માધવરામ હરિનારાયણ વ્યાસ આવ્યા. (તા. ૧૭–૭–૧૮૯૪ થી તા. ૨–૭–૧૯૧૩) તેઓ ખંભાત રાજ્યમાં પ્રથમ રેવન્યુ અધિકારી હતા. તે કામ એમણે સાડાત્રણ વર્ષ સુધી કર્યું હતું. તે દરમિયાન એમની મહેનત, હોશિયારી, દાનાઈ અને ઈમાનદારીથી રેવન્યુખાતામાં ઘણા જ સુધારા કર્યા; એમની સારી નોકરીથી ખુશ થઈ ના. મ. નવાબસાહેબ જાફરઅલીખાને તેમને દીવાનગીરી આપી હતી.[2] આ દિવાનસાહેબે ખંભાત શહેરને આપેલી ભેટમાંની આ અમૂલ્ય ભેટ તે આજની નગરપાલિકા.

પ્રથમ નિમાયેલા મેમ્બરો : ઈ. સ. ૧૯૦૯

દીવાન શ્રી માધવરામે તા. ૧૩–૧૧–૧૯૦૯થી નીચેના મેમ્બરોની નિમણૂક કરી. અને તા. ૧–૧૨–૧૯૦૯ (વિ. સં. ૧૯૬૬ના કારતક વદ ૪ બુધવાર)થી કાર્યનો પ્રારંભ થયો.

મેંબરો — ૧ શ્રી મણિભાઈ ગુલાબભાઈ – અધ્યક્ષ, ૨ શ્રી છોટાલાલ કાશીભાઈ, ૩ શ્રી ધનજીભાઈ મોટાભાઈ, ૪ શ્રી વજેરામ હરિનારાયણ, ૫ શ્રી વેણીભાઈ દીપચંદ, ૬ સૈયદ અબદુલ લતીફ સાહેબ, ૭ શ્રી સૈયદ સુજાતહુસેન હુસેનમીયાં, ૮ શેઠ છોટાલાલ જુગલદાસ, ૯ શ્રી વકીલ બાલકૃષ્ણ નારાયણ, ૧૦ વકીલ દ્વારકાંદાસ મગનલાલ ૧૧

---

૧. એ જ પૃ. ૬૬૪

૧. શ્રી શામરાવ દિવાને સુધારા કર્યા તે વિશે તે વખતના ખંભાતના નાગર કવિ નાથાલાલે એક કાવ્ય બનાવેલું. જે અમે 'નવસંસ્કાર' તા. ૧૯–૬–૫૩ આપી ગયા છીએ.

૨. ના. મ. ન. જાફરઅલીખાન સાહેબે દિલ્હીથી આવેલા ચાંદમાંથી એક ચાંદ (૧ લી સપ્ટે. ૧૯૦૩) દિ. સા. માધવરાવને આપતી વખતે.

શેઠ પોપટભાઈ અમરચન્દ, ૧૨ શેઠ કાવસજી રતનજી જીનવાળા ૧૩ શેઠ કીકાભાઈ હસનઅલી માસીવાળા.

આમાં પ્રથમના ૭ મેંબરો સરકારી અમલદારો હતા અને બાકીના ૭ સરકારે પ્રજામાંથી નીમેલા.

સુધરાઈપંચના નિયમો ઘડાયા : ૧૯૧૦

સુધરાઈપંચના ધારાની કલમ ૪૪ મુજબ સુધરાઇના નિયમો સુધરાઈ પંચે ઘડ્યા છે તે તા. ૨૭મી માર્ચ સને ૧૯૧૦ના રોજથી હજુરથી મંજર થયા; અને એ નિયમોનો ખરડો લોકોની જાણ માટે સુધરાઈ કચેરીમાં ખુલ્લો મૂક્યો.[3]

પ્રથમ સુધરાઈની હદ — ૧૯૧૦

શહેરસુધરાઈના કાર્યની મર્યાદા માટે નીચે પ્રમાણે સુધરાઈની હદ નક્કી કરી.[4]

પૂર્વ : કંસારી ગામના દક્ષિણના ઝાંપે થઈ બૌધક, ત્યાંથી શકરપોર થઈ મહેતપોર.

દક્ષિણ : મહેતપોરથી માછીપરું ત્યાંથી રેલવે સડકને રસ્તે થઈ ગંધાતી ગલી સુધી.

પશ્ચિમે : ગંધાતી ગલીથી પીર નાળિયેરી અને ત્યાંથી સદરફડ થઈ ધોબીઘોવાણ અને બાલેસા સુધી.

આ પ્રમાણે પ્રજાના કાર્યનાં પગરણ શરૂ થયાં.

ઉપર જણાવેલી હદ શરૂઆતની છે. ત્યાર પછી તેમાં વધારો થતો ગયો છે. તા. ૧-૩-૬૯ વધારો થયો છે. જેમ જેમ શહેરની પ્રગતિ થતી જાય છે તેમ હદવધારો થાય છે.

---

૩. ખં. દ. ગે. તા. ૧ લી એપ્રિલ સને ૧૯૧૦ પૃ. ૧

૪. ખં. દ. ગે. તા. ૧લી સપ્ટે. ૧૯૧૦

ખંભાત

કાર્યક્ષેત્ર અને કાર્ય

અક્ષાંશરેખાંશ–અક્ષાંશ ૨૨ અંશ ૯ ફૂટથી ૨૨ અંશ ૪૧ ફૂટ ઉત્તર અક્ષાંશ. રેખાંશ ૭૨ અંશ ૨૦ ફૂટથી ૭૩ અંશ ૫ ફૂટ પૂર્વ રેખાંશ.

ખંભાત શહેરનો વિસ્તાર–૫૩૦૯૨૩૮ ચો. વાર. (૧.૭૨ ચો.મી.)

સમુદ્રથી ઊંચાઈ–૧૦૩ મીન્સસીલેવર ઊંચું છે.

વસ્તી (૧૯૬૧) – ૨૬૬૨૫ પુ. + ૨૪૬૬૬ સ્ત્રી = ૫૧૨૯૧ કુલ.

રસ્તા –૧ હુસેનચાવરરોડ–ગવારા દરવાજાથી સ્ટેશન ઈ. સ. (૧૯૩૭)
૨ મહંમદ જાફર અલીખાન રોડ–સ્ટેશનથી લાલ દરવાજા ૧૯૩૭.
૩ ગાંધારોડ–ત્રણ દરવાજેથી લાલ દરવાજા
૪ જવાહરરોડ–ચિતારીથી ગવારા દરવાજા
૫ સુભાષરોડ–કડિયાપોળથી ઝંડાચોક
૬ વલ્લભભાઈ પટેલરોડ–ત્રણ દરવાજાથી અલીંગ
૭ આઝાદરોડ–મંડઈગેટથી ફતેહદરવાજા
૮ ડો. માણેકલાલ રોડ–અલીંગથી પાણિયારી

બગીચા–૧ લાલબાગ—લાલ દરવાજે
૨ તિલકબાગ–સ્ટેશન
૩ શહીદબાગ–ત્રણ દરવાજે
૪ માદળાના તળાવ ઉપરનો બાગ

બાળકોને રમતનાં સાધનો–
૧ તિલકબાગમાં–ખં. મ્યુ. તરફથી
૨ માદળાના ઉપરના બાગમાં ”
૩ શહીદબાગમાં ”
૪ લાલબાગમાં–શેઠ વખારિયા તરફથી
૫ રઝા અલીખાન બાગ ”

પાણીની ટાંકીઓ :

શહેરમાં તથા શહેર બહાર ચોવીસે કલાક પાણી મળે; અને ગામમાંથી જતાઆવતા મુસાફરોને સુગમતા મળે તે માટે શહેરીઓએ બંધાવી આપેલી ટાંકીઓ.

૧	શ્રી મોતીભાઈ રામદાસે	મીલ પાસે
૨	,, રણછોડભાઈ ગોવિંદજીએ	લાલ દરવાજા બહાર
૩	,, જોશી સુખદેવે	બેઠક સામે
૪	,, હીરાગૌરી જયશંકરે	લાલબાગ પાછળ
૫	,, હરિપ્રસાદ ભવાનીશંકરે	સ્મશાનમાં
૬	,, અંબાશંકર પ્રાણશંકર	સ્મશાનમાં
૭	,, હરિલાલ છગનલાલ	લાલબાગની અંદર
૮	,, ભીખાભાઈ હરિભાઈ	મ્યુ. ઓફિસ પાછળ
૯	,, ચવાણાવાળા તરફથી	ભાવનાથ પાસે
૧૦		મોચીવાડે
૧૧		ખાંજ્યાપરાને નાકે
૧૨		ત્રણ દરવાજા પાસે
૧૩	બેન ચંચળે (મૂળચંદદાસ દામોદરદાસ ગોટલાવાળાની દીકરી)	મંડાઈની નિશાળ પાસે
૧૪	મફતલાલ રણછોડદાસે	માછીપરા

ટાવર—

૧ સરદાર ટાવર-શ્રી છોટાલાલ હરિવલ્લભદાસે

૨ મોટું ટાવર-ત્રણ દરવાજા ઉપર ખંભાત સ્ટેટ તરફથી

ફાનસ—

૧ શેઠ કાએમઅલી તૈયબઅલી સ્મારક-શ્રી ગુલામ અબ્બાસ અને શ્રી ફીદા હુસેન અબ્દુલ અલીએ મરહૂમની યાદ માટે બંધાવ્યો. તા. ૧૫ ઓગષ્ટ ૧૯૨૧

૨ પાંચ પાનસ-કોર્ટ આગળ

૩ ગાંધીજીના સ્મારક અને સરદારના સ્મારક આગળની લાઈટો સર્કલ સહિત છોટાલાલ એડિટર

પ્રતિમાઓ—

૧ શ્રી ગાંધીજીની—શ્રી છોટાલાલ એચ. શાહ

૨ શ્રી સરદારની— ,,

રસ્તાઓ બાંધેલા—

૧ એસફાલ્ટના-૩૬૬૫૪૫ ફૂટના છે.

૨ મેટલના કાચા-૨૩૪૫૫ ફૂટના છે.

લાઈટો—

ખંભાતને ખૂણેખાંચરે ઇલેકટ્રીકની લાઈટો આવી ગઈ છે; ભાગ્યે જ કોઈ સ્થળ બાકી હશે.

પહેલાં કેરોસીનના દીવા હતા. હવે તો તે ગયા છે. સને ૧૯૫૧માં ૭૧૨ લાઈટો હતી અને ૧૯૬૩-૬૪માં ૨૪૪૦ લાઈટો છે. મુખ્ય મુખ્ય સ્થળે બેવડી ટયુબલાઈટો નાખી છે.

રેડિયોસેટ—

શ્રી શેઠ બુલાખીદાસ નાથાલાલ તરફથી લાલ બાગમાં મૂકવામાં આવ્યો છે. તેનાથી પ્રજા સમાચાર તથા ગીતો વગેરેનો આનંદ લઈ શકે છે.

રેડિયોઘર—

આ સેટને મૂકવા માટે શ્રી કૃષ્ણલાલ હીરાલાલ પરીખે એક રેડિયોઘર બનાવી આપ્યું છે.

પ્રોજેકટર—

શહેરમાં મ્યુ.એ આરોગ્યને લગતી ફિલમો બતાવવા માટે પ્રોજેકટર વસાવ્યું છે. જેથી ચેપી રોગોને લગતી ફિલમો બતાવાય છે.

મ્યુનિસિપાલિટીનું મકાન

પહેલાં સુધરાઈખાતુ ચાલતું હતું ત્યારે તેનો પ્રારંભ ખંભાતની જૂની જેલની એક ઓરડીમાં

ઑફિસ કાઢવામાં આવેલી; દિનપ્રતદિન જેમ જેમ મ્યુ.નો વિકાસ થતો ગયો તેમ તેમ મકાનો વધારતા ગયા.

મ્યુ. હોલ : મ્યુ.એ પોતાને ખર્ચે સને ૧૯૫૪માં એક ભવ્ય હોલ બાંધ્યો. તેમાં નીચેના ભાગમાં મ્યુ.ના કર્મચારીઓ બેસે છે; જ્યારે ઉપરના ભાગમાં સભા–જનરલ મિટિંગ વગેરે માટે ઉપયોગ થાય છે.

મ્યુ. પુસ્તકાલય

સને ૧૯૫૪માં ૧૫મી ઓગષ્ટે ખંભાત શહેર માટે ફરતા પુસ્તકાલયની યોજના મ્યુ. તરફથી કરવામાં આવી. તેનું ઉદ્‌ઘાટન ના. નવાબસાહેબને હસ્તે થયું હતું. તે માટેનાં પુસ્તકો મૂકવા માટેનાં કબાટ, ટાયરવાળી ગાડી વગેરેની વ્યવસ્થા મ્યુ.ના સભ્ય શ્રી કાંતિલાલ ડી. દલાલે કરી આપી. પુસ્તકો મ્યુ. મંગાવવામાં આવ્યાં; અને શહેરમાં તે ફરતા પુસ્તકાલયની યોજના ચાલી; જેથી ઘેર રહેલો સ્ત્રીવર્ગ પણ સારો લાભ લેતો થયો, પાછળથી આ યોજના બંધ પડી. પુસ્તકો તે વાચનાલયમાં રાખવામાં આવ્યાં છે.

મ્યુ. વાચનાલય

પરીખ જીવણલાલ મોહનલાલ ધર્મશાળાના એક ભાગમાં વર્તમાનપત્રોનું વાચનાલય, તથા પુસ્તકાલય શરૂ કરવામાં આવ્યું. જનતા આ વાચનાલયનો સારા પ્રમાણમાં લાભ લે છે.

જન્મમરણની નોંધ

આ એક અગત્યનું દફતર રાખવામાં આવે છે; કે જેમાં જન્મમરણની નોંધની વિગતો મળે છે.

સ્ટેન્ડપોસ્ટ–૬૮ (૧૯૫૦–૫૧)

ફાયરસ્ટેન્ડ–૩૧

હાઈડ્રન્ટ–૧૫૩

૬૪

પાણીના પાઈપનાં કનેકશન ખુલ્લાં સરકારી–૪૯

શેપર્ડ શાકમાર્કેટ

ગવારા દરવાજે આવેલી 'શેપર્ડ મારકીટ' મ્યુ.ના કબજામાં છે. ખંભાતના સને ૧૮૮૮–૮૯ના રિપોર્ટમાં આ માર્કેટ વિષે શ્રી શેપર્ડસાહેબ લખે છે કે—

'તમારી આવક વધતી જાય છે; શહેરની આબાદાની વધતી જાય છે; નવાં નવાં ઘર બંધાતાં જાય છે, નવાં નવાં પબ્લિક બિલ્ડીંગ થાય છે તે તમારા રાજ્યની આબરૂનો વધારો કરે છે. તમે મારા નામથી મારકીટ રાખી છે તેને માટે હું તમારો આભાર માનું છું. હજી પણ સુધારા કરતા જાઓ.'

આ માર્કેટની દુકાનો ભાડે અપાય છે અને તેનું ભાડું સારા પ્રમાણમાં મળે છે.

મીરમાર્કેટ

પીરજ પોરથી આગળ જતાં મીરમાર્કેટ બાંધવામાં આવ્યું છે; તેની દુકાનોનું ભાડું સારી રીતે મળે છે.

ધર્મશાળાઓ :

૧ શ્રી જીવણલાલ મોહનલાલ ધર્મશાળા તથા રૂક્ષ્મણી બા હોલ — મોટાગવારે

૨ શ્રી હીરાલાલ બાપુલાલ — સ્ટેશનથી અકબરપુર જતાં.

હવાડા :

ઢોરોને પાણી પાવાની સગવડ માટે જનતાએ બંધાવેલા હવાડા.

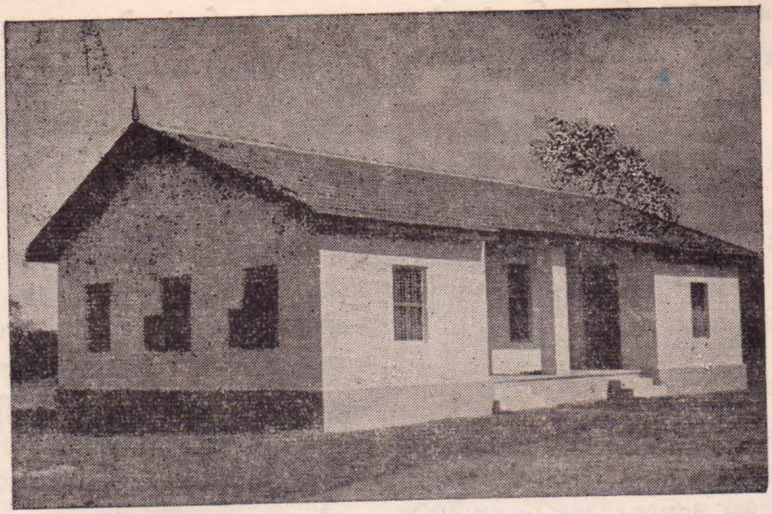

ખંભાત મ્યુનિસિપાલિટીનું મકાન

૧ ભાવનાથ સામે—	શ્રી ભાણાભાઈ રામજીભાઈએ
૨ માછીપરાની ધર્મશાળા સામે—	શ્રી મગનભાઈ લક્ષ્મણભાઈ ખારવા તરફથી
૩ ખાંજીયાપરાને નાકે—	શ્રી અમરતલાલ બાપુલાલ શાહે
૪ મોચીવાડે —	શ્રી ભગવાનજી જગજીવનદાસે
૫ જીન પાછળ —	જીનતરફથી
૬ મકાતમંડાઈ પાસે —	બાઈ દિવાળી તરફથી
૭ કુમારફળિયા પાસે —	શ્રી દેવજીભાઈ પટેલ તરફથી
૮ શેખાજીની વાવ પાસે —	શ્રી જેસંગભાઈ ભગવાનજી તરફથી
૯ ફતેહદરવાજા પાસે —	શ્રી ભઈજીભાઈ પીતાંબરદાસે
૧૦ સ્મશાનમાં —	શ્રી અંબાશંકર કૃપાશંકર તરફથી
૧૧ રાહધારી —	શ્રી રાહધારી નાવેપારીયો તરફથી

૧૧ તખતીઓવાળા
૪ તખતી વગરના
૧૫ કુલ હવાડા છે.